

Reivindicació de la petita història

JOSEP FONTANA

L'evolució històrica de Reus en l'obra dirigida per Pere Anguera és objecte d'anàlisi a través dels diferents períodes que la conformen per constatar que aquesta enciclopèdia resulta una eina de referència essencial pels estudiosos de la història de Catalunya, en bona mesura per les fonts prèvies en les quals s'ha nodrit.

D'uns anys ençà tenim a casa nostra un ressorgiment del que s'acostuma a anomenar història local, que em penso que ha acabat aconseguint passar a un altre nivell, superant el de la vella visió del campanar local per transformar-se en història de Catalunya vista des d'una altra perspectiva que la que durant massa temps havia estat la de considerar la ciutat de Barcelona com l'únic motor que ho arrossegava tot –política, cultura i societat– al nostre país. I en aquesta línia d'una història de Catalunya policèntrica, l'aportació que fa Reus, concretada en aquests volums d'una feina col·lectiva dirigida per Pere Anguera que avui presentem, em sembla modèlica.

Potser és –convé deixar les coses clares– que a Reus ho teníeu molt fàcil. Anguera es queixa que mancava, de Bofarull ençà, una síntesi de la història de la ciutat adequada als temps actuals. Però admet, tanmateix, que hi ha una considerable bibliografia prèvia d'estudis històrics, publicats en especial pel Centre de Lectura i per l'Associació d'Estudis Reusencs. I és evident que sense aquests treballs anteriors hauria estat molt difícil portar a terme aquesta ambiciosa feina de síntesi. Per limitar-me a parlar dels temps que conec millor, del segle XVIII ençà, sense els treballs de Jordi Andreu, Pere Anguera, Robert Vallverdú, Albert Arnavat, Joaquim Santasusagna, Montserrat Duch, Antoni Gavaldà i molts altres –perquè la llista seria massa extensa per aspirar a fer-la completa– aquests volums haurien estat molt difícils de realitzar.

Carrer guarnit amb motiu de la visita dels reis Alfons XIII i Maria Victòria el maig de 1924

Això potser és el que fa més meritoris els treballs dels autors que havien d'ocupar-se dels temps anteriors al període d'abans del segle XVIII, quan el tou de suport dels estudis previs és menys ric, i potser especialment pel que fa a la part de Carles Maristany sobre els segles XVI i XVII, que ha hagut de bastir-se en major proporció que les altres sobre la base d'un esforç personal de documentació.

El resultat final és, però, d'un nivell de qualitat homogeni i força reeixit, que farà d'aquest llibre no solament la mena d'història que Reus mereixia i necessitava, sinó una eina de referència essencial pels treballem en el camp de la història de Catalunya.

A mi el llibre m'ha enganxat. M'ha enganxat la història d'aquesta vila excomunicada a mitjan segle XIII, que va viure després els temps dramàtics de la pesta negra, les plagues de llagostes, els terratrèmols, la guerra o el temor associat dels pirates que arribaven pel mar i dels malfactors que procedien de la mateixa terra, però que se'ns presenta, amb tot, amb una vitalitat reflectida pel brogit de les fires, amb un bordell públic que sembla que tenia força feina, i amb les festes d'uns carnivals amb personatges transvestits i llançament de taronges. Aquest darrer costum l'he vist també reflectit en novel·les valencianes de començaments del romanticisme, la qual cosa em fa pensar que les taronges devien ser de mides

força més modestes que les que consumim avui i n'explica el reemplaçament per tomàquets, més manejables, de què ens parla Gavaldà molt més endavant.

Després, pel que fa als segles XVI i XVII, en una part les dificultats i els mèrits de la qual ja he valorat abans, hi trobarem notícies força interessants sobre la vida i el treball dels reusencs, o sobre un ensenyament on no manquen els conflictes amb els estudiants o el risc que la Inquisició s'endugui pres el mestre de minyons, i cal dir «de minyons» perquè de les noies només se'n parla cap a la fi del segle XVII, i això per proporcionar-los «costura i bona ensenyança de doctrina i punta», que de llegir i escriure no n'havien de fer res. Impresiona, sobretot, l'acumulació dels desastres i de la pesta, i també el seguiment de la Guerra dels Segadors, amb els sacrificis de la ciutat i els excessos dels soldats francesos, que llevaven les portes i enderrocaven els sostres i els envans de les cases per tal de saquejar-les.

Em sembla, però, que en aquest cas el tall adequat no hauria hagut de ser el final del segle, sinó aquesta greu crisi de 1640 a 1652, ja que la recuperació de la segona meitat del segle significa l'inici d'un nou impuls que és ja el que prosseguirà, malgrat la sotragada de la Guerra de Successió, al llarg del segle XVIII, quan Reus es transforma en un dels motors essencials de la represa de l'economia catalana. És un motor estretament lligat al desenvolupament de la viticultura i de la producció d'aiguardents al seu entorn, com va mostrar la tesi doctoral de Jordi Andreu i com assenyala el mateix autor, en fer arrencar l'impuls transformador de les darreres dècades del segle XVII.

Pel que fa a aquest segle XVIII del qual coneixem tan bé els elements de l'arrencada econòmica, em sembla, però, que ens caldria anar més enllà en la reconstrucció de la realitat social. Ens cal, sobretot, combatre la imatge de la Catalunya del segle XVIII com una comunitat pacífica i tranquil·la de gent que planta vinyes, elabora aiguardent i treballa als tallers. Quan ho mirem de més a la

vora, com vaig poder fer en llegir les cartes dels Veciana que va trobar Anna Borrueu, veiem que, al contrari, és un temps de violència continuada, que explica prou la que encara existirà el segle XIX, almenys fins al 1784, que no neix pas de l'experiència de la Guerra del Francès sinó que ve de molt abans.

Del 1770 al 1789, per exemple, hi ha a Barcelona un gran nombre d'execucions de bandolers i lladres de camí ral, que culminaran amb les dels acusats d'incitadors dels «rebomboris del pa». A les terres tarragonines, també, les cartes dels Veciana ens mostren malfactors vinguts d'Oran que volten pel corregiment de Montblanc i contrabandistes que s'atreveixen a passar, armats i en grup, pel bell mig de la ciutat de Tarragona, que beuen aigua de la font i se'n van tan tranquils sense que les escasses forces d'ordre els aturin.

Des del 1789, a més, les coses es compliquen amb l'amenaça de la Revolució francesa i amb les conseqüències de la «guerra gran», que omplirà el país de desertors dedicats a la delinqüència. Aquest panorama passa sense gaires canvis als anys confusos de la Guerra del Francès, en què el país és assolat per les més diverses partides armades, no totes de patriotes.

A mi personalment, però, és el Reus del segle XIX el que més m'interessa. Un temps cobert a bastament pels treballs de Pere Anguera i per a una bona part del qual tenim, a més, un conjunt de llibres de memòries que ens permeten endinsar-nos en la dimensió de la vida quotidiana, començant pels *Costums que es perden i records que fugen* d'Antoni de Bofarull, seguint per les *Coses de Reus* de Güell i Mercader i acabant en la crònica de Pallejà, sense oblidar la «llibreta» de Torné.

Reus és, en aquest segle, una població important, que l'article del Madoz ens descriu amb les seves fàbriques de teixits mogudes pel vapor —la de Vilà, Subirà i Cia. tindria no menys de 600 treballadors—, un comerç actiu, que es feia en gran mesura pel port de Salou, i una tradició de liberalisme que estava clara des del

seu suport primerenc a la constitució de Cadis, i que posteriorment es transformaria per fer de Reus un dels centres més importants del republicanisme espanyol, però també un dels nuclis més vius del catalanisme i l'obrerisme.

Hi ha, però, un tret que caracteritza la turbulenta participació de la vila en les lluites del temps. A diferència de Tarragona, que és una ciutat tancada on la confrontació entre la vella i la nova societat es produeix al seu interior —els còsols francesos ens han explicat el contrast entre el barri del port i la ciutat pròpiament dita—, Reus és una població oberta que, deixem-ho dir amb les paraules de Madoz, està «en un plano suavemente inclinado, en la base de la cordillera de montes que forman la barrera occidental del campo». Aquesta situació de confluència entre el camp de Tarragona i les zones muntanyenques de l'interior, ideal des del punt de vista d'un mercat que n'assegura els intercanvis, havia de comportar també una altra mena d'intercanvis, els de naturalesa política, que es defineixen en termes d'enfrontaments.

Un contrast del qual pot servir d'exemple l'escena de 1827 que ens descriu Bofarull: «una torrentada de pagesos, i altres que no ho eren, barrejats tots sense ordre, concert ni disciplina, uns portant fusell amb baioneta, altres sense baioneta, qui amb una escopeta, qui amb un sabre, qui amb un garrot», capitanejats per «un robust frare de Sant Francesc —el pare Punyal— amb son hàbit, cerquillo i espardenyes, portant el cordó molt amunt del pit, i més avall cenyit un sabre de cavalleria, aguantat al ganxo, amb una pistola a cada part del cinturó i empunyant amb la mà dreta un llarg fuet o vit de bou». Era una tropa que venia, entre altres coses —o potser sobretot— a segrestar gent adinerada per demanar-ne un rescat.

En aquest sentit, el Reus del segle XIX és una mena de representació a escala del panorama global de Catalunya, que unes vegades inicia uns processos que després s'estendran a altres indrets, com s'esdevé amb la crema de convents de juliol de 1835 —no debades havia dit Ardèvol que

«no hay otra población de España que a proporción de habitantes haya tenido menos clero», i de vegades també se suma a moviments que s'han iniciat a altres llocs.

No és cosa, però, d'anar resseguint l'evolució de la ciutat de Reus més endavant. Si ho féssim veuríem com els reusencs cauen en els mateixos errors que la resta dels catalans —recordeu la revista del Centre de Lectura rebent el 1923 amb entusiasme la dictadura del general Primo de Rivera, que el cardenal Vidal i Barraquer beneïa al mateix temps amb la mà dreta i l'esquerra—, com comparteixen les il·lusions i les lluites de tots i com pateixen amb tots les conseqüències de les derrotes col·lectives: els bombardeigs dels anys de la Guerra Civil, la duresa de la repressió franquista en una ciutat que Montserrat Duch ens mostra com pràcticament ocupada per l'exèrcit, l'exili.

D'aquests anys de la Guerra Civil és la meua primera relació amb els habitants d'aquesta ciutat. El primer que recordo, amb una imatge que és sorprenentment viva per venir d'un nen que aleshores tenia quatre anys, és la d'haver vist a la llibreria del meu pare un dels seus amics reusencs, l'escriptor Josep Maria Prous i Vila. A casa, a banda de les *Quatre gotes de sang*, hi he trobat un exemplar de *La lluna dins el llac* que Prous va dedicar al meu pare el febrer del 1931. D'un altre d'aquests amics, Miquel Serra i Pàmies, en tinc poca cosa més que el record, força més tardà, d'una carta en què li explicava al meu pare, des de Mèxic, el seu drama personal de postguerra. Uns anys més tard, però, un altre ciutadà de Reus, que no vaig conèixer mai personalment, m'amarava la vida. Era el meu quasi homònim José María Fontana —em nego a dir-li Josep Maria— que em costava, en fer una coneixença, mirades inicials de suspicàcia que només s'acabaven quan, després d'una cauta pregunta sobre el meu possible parentiu amb el personatge —entre els que van fer-me-la recordo prou bé Pierre Vilar— obtenien de mi una resposta contundent que aclaria que els meus avantpassats eren gent humil de la Noguera —un cosí meu que, un cop ju-

bilat, ha tingut la pensada d'anar pels arxius parroquials n'ha pogut seguir el rastre fins al segle XVIII— i que no tenien pas la mateixa filiació política que aquest falangista. Del meu avi patern, que no he conegut, em consta que era proper al partit federal, i pel

feta a una escala geogràfica reduïda, quan es duu a terme amb un coneixement adequat de la problemàtica més general i amb la voluntat conscient d'utilitzar-la per entendre també aquest context més ampli, té unes virtuts, i una utilitat, que desborden amb

Manifestació reivindicativa per la diada nacional l'11 de setembre de 1997

que fa al meu pare em sembla que la personalitat dels seus amics reusencs el situa ben lluny de Don José María. Aquests dies, llegint coses sobre aquesta ciutat, he volgut comprovar si la meua antipatia per aquest personatge era justa o naixia d'un perjudici i he agafat un dels seus llibres que no havia llegit, *Dos trenes se cruzan en Reus*, pensant que, com a obra de maduresa, podia reflectir-lo millor. L'experiència, ho confesso, no ha funcionat i he decidit continuar deixant el meu quasi homònim fora de la nòmina dels meus reusencs preferits.

Continuem, però, amb aquest altre llibre que apareix avui. Em sembla molt bé que aquesta història hagi anat més enllà dels anys grisos del franquisme. Antoni Gavalrà ens mostra com aquests es van perllongar més enllà de la mort del *caudillo* en unes institucions de govern que semblaven no saber despertar d'un son de prop de quaranta anys d'immobilisme i ens deixa amb els problemes de la ciutat a l'inici del nou segle.

En definitiva, seguir tots aquests esdeveniments a escala local m'ha refermat en la meua idea que l'anàlisi

escreix el marc local. A mi aquests volums m'han ajudat a entendre millor molts aspectes de la història de Catalunya. I m'han servit, a la vegada, per comprendre més bé aquesta ciutat que em sembla una mostra representativa de les millors qualitats de la Catalunya civil: una ciutat oberta, progressiva, amb una vella i constant preocupació per la cultura i un sentit molt clar de la nostra identitat col·lectiva com a poble. Una ciutat que és un exemple d'aquesta terra —deixeu-m'ho dir amb uns versos d'aquest llibre que Prous va dedicar al meu pare— que, «avesada a dar fruits, fins floriria / si la sembressin de sal».

Josep Fontana

Catedràtic d'Història Contemporània de la Universitat Pompeu Fabra

NOTA

Aquest text correspon al parlament de Josep Fontana en l'acte de presentació de la *Història general de Reus* celebrat el 22 d'abril de 2003 a la Biblioteca Central Xavier Amorós de Reus.